

INAQUE

DORIS LESSING

VÄZENIA

V KTORÝCH

SME SA

ROZHODLI ŽIŤ

PREKLAD
AĽA OSTRIMOĽOVÁ

[illegible]

*Ďakujeme, že ste si kúpili túto knižku, lebo myšlienky
prežívajú vtedy, keď ich čítame.
Kniha, ktorú držíte v rukách, vyšla aj vďaka
nášmu spojeniu s 582 s. r. o.*

582
s. r. o.

DORIS LESSING

PRISONS WE CHOOSE TO LIVE INSIDE

Copyright © Doris Lessing 1986, 1992

Translation © Aňa Ostrihoňová 2017

Redakcia a korektúry Martina Kubealaková

Obálka © Barbora Šajgalíková

Slovak edition © Inaque 2017

ISBN 978-80-89737-53-6

ISBN E-book 978-80-89737-63-5

Väzenia, v ktorých sme sa rozhodli žiť

DORIS LESSING

*z angličtiny preložila
Aňa Ostrihoňová*

INAQUE
2017

„Bolo by dobré, keby sa človek zaoberal viac
dejinami svojej povahy ako dejinami svojich
skutkov.“

FRIEDRICH HEBBEL

„Je zbytočné zatvárať brány pred myšlienkami;
preskočia ich.“

WENZEL LOTHAR METTERNICH

„Pochybnosť o vlastných základných princí-
poch je znakom civilizovaného človeka.“

„Bigotná myseľ sa správa ako zrenička v oku;
čím viac na ňu svietite, tým viac sa zužuje.“

OLIVER WENDELL HOLMES JR.

VÄZENIA, V KTORÝCH SME SA ROZHODLI ŽIŤ

Keď sa za nami obzrie budúcnosť

11

Vy ste zatratení, my sme spasení

29

Prepnúť na *Dallas*

45

Skupinové mysle

65

Laboratóriá spoločenskej zmeny

85

KEĎ SA ZA NAMI OBZRIE BUDÚCNOSŤ

Kedysi žil veľmi uznávaný a prosperujúci farmár. Mal jeden z najvýnosnejších kravínov v krajine a po radu k nemu chodievali všetci farmári z južnej polovice kontinentu. Bolo to v starej Južnej Rodézii, dnešnom Zimbabwe, kde som vyrástla. Krátko po druhej svetovej vojne.

Tohto farmára a jeho rodinu som dobre poznala. Pôvodom Škót sa rozhodol priviezť si zo svojej krajiny špeciálneho býka. Bolo to krátko predtým, ako veda pokročila a zistilo sa, že možné teliatka sa dajú z jedného kontinentu na druhý poslať leteckou poštou v malých balíčkoch. Zviera čoskoro prišlo, prirodzene, lietadlom a privítal ho výbor farmárov, priateľov a expertov. Býk stál desaťtisíc libier. Neviem, koľko by to bolo dnes, ale vtedy to bola pre farmára obrovská suma. Vyrobili mu špeciálnu stajňu. Bolo to obrovské, silné zviera, krotké ako baránok, hovorili, a malo rado, keď ho škrabkali za ušami paličkou z bezpečnej vzdialenosti za plotom jeho výbehu. Malo vlastného ošetrovateľa, asi dvanásťročného černoškého chlapca. Všetko bolo v poriadku; bolo jasné, že býk sa čoskoro stane otcom uspokojivého počtu teliatok. Stále bol miestnou atrakciou pre návštevníkov, ktorí za ním v nedeľu popoludní prišli,

postavili sa pred ohradu, obdivovali úžasné zviera, ktoré vyzeralo tak mocne, a pritom bolo také krotké. A potom náhle a dosť nevysvetliteľne býk zabil svojho ošetrovateľa, malého černocho.

Konalo sa niečo ako súdny proces. Chlapcovi príbuzní žiadali a dostali odškodnenie. Ale tým sa to neskončilo. Farmár sa rozhodol, že býka treba zabiť. Keď sa to rozchýrilo, prišlo za ním dosť veľa ľudí, ktorí prosili o milosť pre veľkolepé zviera. Koniec koncov, býky od prírody zúria a sú neovládateľné, to predsa vie každý. Chlapca varovali a musel byť neopatrný. Samozrejme, že sa to už nikdy nestane... ale prísť o toľkú silu, možnosti, o peniazoch nehovoriac – a pre čo?

„Býk zabil, býk je vrah a musí byť potrestaný. Oko za oko, zub za zub,“ tvrdil neoblomný farmár a býka riadne popravili a spálili.

Ako som povedala, tento farmár nebol žiadny ignorant či chmuľo. Okrem iného, ako všetci jemu podobní – príslušníci vládnucej bielej menšiny – veľa času trávil tým, že odsudzoval černochoch, čo žili v jeho okolí, za to, že sú primitívni, spiatočníci, pohanskí a tak ďalej.

Ale to, čo spravil – odsúdil zviera na smrť za zlo, čo vykonalo –, siahalo do ďalekej minulosti ľudstva, tak ďaleko, že netušíme, kde sa to začalo, ale určite v časoch, keď človek ešte nedokázal rozoznať ľudí a zvieratá.

Akékoľvek taktné poznámky tohto druhu od

priateľov či iných farmárov jednoducho odpísal slovami: „Viem, ako rozoznať dobro od zla, ďakujem veľmi pekne.“

Stal sa aj iný prípad. Po druhej svetovej vojne odsúdili na smrť istý strom. Spájal sa s generálom Pétainom, ktorý sa chvíľu považoval za záchrancu, neskôr za zradcu Francúzska. Keď Pétaina potupili, strom oficiálne odsúdili a popravili za kolaboráciu s nepriateľom.

Často na tieto dve udalosti myslím: patria k situáciám, ktoré nadobúdajú zmysel až postupne. Kedykoľvek sa zdá, že život plyní celkom pokojne – a pod životom mám na mysli ľudské konanie vo všeobecnosti –, zrazu sa vyplaví strašný primitivizmus a ľudia sa vrátia k barbarskému správaniu.

A o tom chcem hovoriť aj v týchto piatich esejach: ako často a ako veľmi nás ako jednotlivcov a ako skupiny ovláda naša divošská minulosť. A predsa, aj keď sa niekedy zdá, že sme bezmocní, rýchlo spoznávame sami seba – príliš rýchlo na to, aby sme to dokázali spracovať – a spoznávame nielen seba ako jednotlivca, ale aj ako skupinu, národ, spoločnosť.

Žijeme desivú dobu, v ktorej je ťažko premýšľať o ľudskej bytosti ako o racionálnom stvorení. Všade, kam sa pozrieme, vidíme brutálnosť, hlúposť, až sa nám zdá, že nič iné tam ani nie je, že všetko sa rúti k barbarstvu a nie sme schopní to

nijako ovládnuť. Ale domnievam sa, že aj keď je pravda, že vo všeobecnosti sa všetko zhoršuje, že je to také desivé, až sme hypnotizovaní, nedokážeme si všimnúť – alebo aj keď si všimneme, tak tomu neprikladáme váhu – rovnako mocné sily na druhej strane, v skratke, sily zdravého rozumu a civilizácie.

Samozrejme, uvedomujem si, že kým to hovorím, niektorí ľudia sa pýtajú: „Kde? Táto žena musí byť šibnutá, ak vidí niečo dobré na úpadku, ktorý žijeme.“

Myslím, že zdravý rozum by sme mali hľadať prostredníctvom skúmania vlastného správania – keď sa dívame na farmára, čo popravil zviera, alebo na ľudí, čo odsúdili a popravili strom. Proti týmto nesmierne silným primitívnym inštinktom stojí naša schopnosť pozorovať samých seba z iných uhlov pohľadu. Niektoré z týchto pohľadov sú veľmi staré – oveľa staršie, ako si myslíme. Na požiadavke, aby ľudské záležitosti riadil rozum, nie je nič nové. Raz som napríklad natrafila na indickú knihu, ktorá bola dobré dve tisícročia stará, bola to príručka k rozumnému riadeniu štátu. Pravidlá, ktoré sa v nej uvádzajú, sú úplne tak isto jasné, rozumné a racionálne ako čokoľvek, čo by sme vymysleli dnes; a nie sú v nej o nič nižšie štandardy ani pokiaľ ide o spravodlivosť v zmysle, v akom ju chápeme dnes. Dôvod, prečo túto knihu spomínam – mimochodom, volá sa *Kautiljova*

Arthaśāstra –, je fakt, že v knihe, ktorá pôsobí nepredstaviteľne staro, sa píše, že je poslednou z dlhého radu podobných kníh.

Dalo by sa povedať, že je skôr dôvodom na zármatok než na optimizmus, že po toľkých tisícoch rokoch, čo úplne dokonale poznáme umenie spravovania krajiny, sme tak ďaleko od toho, aby sme ho ovládali. Ale chcem povedať niečo iné. To, čo vieme o sebe, je oveľa sofistikovanejšie, hlbšie než vtedy, než všetko, čo sa vedelo počas tých dlhých tisícov rokov.

Keby sme uviedli do praxe to, čo vieme... ale však práve o to ide.

Myslím, že keď sa v budúcnosti ľudia pozerú na našu dobu, zarazí ich viac než čokoľvek iné jedna skutočnosť. A tou je, že naozaj *vieme* o sebe viac ako ľudia v minulosti, ale využívame z toho len maličkú časť. Došlo k veľkej informačnej explózii. Ale schopnosť ľudstva pozrieť sa na seba objektívne je stále v plienkach. Ide o vzorce nášho správania. Takzvané behaviorálne vedy skúmajú, ako sa správame v skupinách a ako jednotlivci, nevenujú sa však lichotivému opisu nášho správania, neopisujú nás tak, ako by sme sa videli najradšej. Skúmajú spôsob, ako nás možno pri správaní pozorovať a pozorovať nás nezaujato, ako to napríklad robíme, keď sa dívame na iné živočíšne druhy. Tieto spoločenské a behaviorálne vedy sú presne výsledkom našej schopnosti udržať si od-

stup a nelichotiť svojmu druhu. Máme obrovské množstvo informácií z univerzít, výskumných centier a od talentovaných amatérov, ale naše spôsoby riadenia spoločenstiev sa nezmenili.

Ľavá ruka nevie – nechce vedieť –, čo robí práva.

A myslím si, že je to v súčasnosti najvýnimočnejšia črta nášho živočíšneho druhu. A ľudia, čo prídu po nás, nad ňou budú žasnúť, ako žasneme my nad zaslepenosťou a nepoddajnosťou našich predkov.

Dost času venujem premýšľaniu o tom, ako sa budeme javiť ľuďom, čo prídu po nás. Nie je to len kratochvíľa, ale uvážení pokus o posilnenie takzvaného „iného oka“, vďaka ktorému sa dokážeme posúdiť nezainteresovane. Ktokoľvek, kto sa trochu zaujíma o históriu, vie, že zanietné a silné presvedčenie jedného storočia sa zdá tomu ďalšiemu zvyčajne absurdné a zvláštne. Neexistuje obdobie v dejinách, ktoré vnímame tak, ako ho vnímali ľudia, čo v ňom naozaj žili. To, čo v ktoromkoľvek historickom období prežívame, je výsledkom masových emócií a spoločenských konvencií, od ktorých je takmer nemožné odpútať sa. Často sú týmito masovými emóciami tie, čo pôsobia najslachetnejšie, najlepšie a najkrajšie. A predsa, po roku, po piatich, po desiatich, po päťdesiatich sa ľudia pýtajú „Ako *tomu* mohli veriť?“, pretože sa stane niečo, čo tieto masové emó-

cie zmetie a pochová na smetisko dejín. Aby som použila „originálne“ prirovnanie.

Moji rovesníci a rovesníčky prežili niekoľko takýchto brutálnych dejinných zvratov. Za všetky spomeniem len jeden. Keď počas druhej svetovej vojny Hitler napadol Sovietsky zväz, ktorý sa pridala na stranu Spojencov, začala ho všeobecná verejnosť vnímať veľmi pozitívne. Stalin bol strýko Joe, priateľ obyčajného človeka, Rusko bolo krajinou statočných hrdinov milujúcich slobodu a komunizmus bol zaujímavým vyjadrením vôle ľudu a to by sme sa mohli pokúsiť napodobniť. Trvalo to štyri roky a potom sa to náhle, takmer zo dňa na deň, úplne obrátilo. Všetky tieto postoje sa stali zvrátenými, vlastizradnými, všeobecne nebezpečnými. Ľudia, ktorí sa predtým žoviálne rozprávali o strýčkovi Joeovi, zrazu, akoby to neexistovalo, začali používať slogany studenej vojny. Jeden sentimentálny a hlúpy extrém, ktorý sa zrodil z vojnovej núdze, bol nahradený druhým nerozumným a hlúpym extrémom.

Prežiť takýto zvrat raz stačí na to, aby ste k všetkým ďalším populárnym postojom zaujali kritické stanovisko.

Myslím, že spisovatelia a spisovateľky sú akosi prirodzene schopní zachovať si odstup od masových emócií a spoločenských konvencií. Ľudia, ktorí neustále skúmajú a pozorujú, sa stanú kritikmi skúmaného a pozorovaného. Spomeňte si

len na niektoré z utópií, čo vznikli počas storočí. Moreova *Utópia*, Campanellov *Slnčný štát*, Morrisove *Správy odnikiaľ*, Butlerov *Erewhon* (čo je *nowhere* – *nikde* odzadu), všetky možné návrhy novej budúcnosti od autorov science fiction, ktorí podľa mňa patria k rovnakej tradícii. Samozrejme, že sú to kritiky súčasnej spoločnosti, pretože utópia sa vo vákuu napísať nedá.

Myslím, že spisovatelia a spisovateľky pre ostatných ľudí plnia množstvo užitočných úloh, ale jednou z najcennejších je, že nám poskytujú možnosť vidieť sa tak, ako nás vidia iní.

Samozrejme, že v totalitných spoločnostiach sú autori a autorky z toho istého dôvodu perzekvovaní. Vo všetkých komunistických krajinách je kritika zakázaná.

Spisovateľky a spisovateľov vo všeobecnosti, v každej krajine vnímam ako celok, takmer ako organizmus, ktorý sa v spoločnosti vyvinul ako prostriedok na skúmanie samej seba. Tento „organizmus“ je v každej dobe iný a neustále sa mení. Jeho najnovším výhonkom je vesmír a sci-fi, pretože ľudstvo sa začalo venovať štúdiu vesmíru a len nedávno (z historického hľadiska) objavilo svoje vedecké schopnosti. Od tohto organizmu sa očakáva, že sa bude rozvíjať, meniť rovnako ako spoločnosť. Organizmus si sám seba neuvedomuje ako organizmus, či celok, hoci myslím, že k tomu čoskoro dôjde. Svet sa stáva celistvejším